

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ РОБОТИ З ПІДРУЧНИКОМ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Я. П. Кодлюк, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти, завідувач науково-дослідної лабораторії шкільного підручника Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка; А. М. Шишак, магістрантка відділення «Початкова освіта», м. Тернопіль

Згідно із Концепцією Нової української школи, однією із ключових компетентностей, які необхідно сформувати в учнів, є комплексне уміння «навчатися впродовж життя» [3]. Для досягнення позитивного результату варто сприяти виробленню в сучасних молодших школярів його складової — вміння працювати з підручником, активно використовуючи з цією метою інтерактивні методи навчання.

Визначаємо інтерактивний метод навчання як спосіб активної взаємодії учасників освітнього процесу, результатом застосування якого є формування в учнів ключових та предметних компетентностей; це співнавчання, взаєонавчання, де і вчитель, і учні є рівноправними суб'єктами навчання.

Вітчизняні дослідники О. Пометун та Л. Пироженко розробили класифікацію інтерактивних технологій навчання, поділяючи їх на такі види:

- інтерактивна технологія кооперативного навчання;
- інтерактивна технологія колективно-групового навчання;
- інтерактивна технологія ситуативного моделювання;
- інтерактивна технологія опрацювання дискусійних питань [4; 5].

Кожна із цих технологій передбачає систему інтерактивних методів навчання.

Так, наприклад, **інтерактивна технологія кооперативного навчання** охоплює такі методи: «Робота в парах», «Ротаційні трійки», «Два — чотири — всі разом», «Карусель», «Робота в малих групах», «Коло ідей», «Акваріум».

Технологія колективно-групового навчання представлена такими інтерактивними методами: «Обговорення проблеми в загальному колі», «Мікрофон», «Незакінчене речення», «Мозковий штурм», «Навчаючи — учись», «Ажурна пилка», «Аналіз ситуації», «Розв'язання проблем», «Дерево рішень».

Технологія ситуативного моделювання реалізується через такі інтерактивні методи: «Симуляції або імітаційні ігри», «Спрощене судове слухання», «Громадські слухання», «Розігрування ситуацій

за ролями» («Рольова гра», «Програвання сценки», «Драматизація»).

Технологія опрацювання дискусійних питань — «Метод Прес», «Займи позицію», «Зміни позицію», «Неперервна шкала думок», «Дискусія», «Дискусія в стилі телевізійного ток-шоу», «Оцінювальна дискусія», «Дебати».

Систему інтерактивних методів навчання доречно використовувати під час роботи з підручником.

Педагогічний досвід свідчить, що на уроках у початковій школі такі методи застосовують нечасто. Вважаємо, що це пов'язано із недостатнім усвідомленням призначення та можливостей навчальної книги в цілому та її структурних компонентів зокрема.

Зазначимо, що підручник як модель цілісного процесу навчання має певну **структуру**, яка охоплює сукупність елементів та їхні взаємозв'язки:

— *текст*, основна мета якого полягає у повідомленні знань (*основний, додатковий та пояснювальний*);

— *позатекстові компоненти*, що поділяються на:

- апарат організації засвоєння, мета якого: навчити дитину вчитися та запропонувати вчителю орієнтовний зразок організації навчальної діяльності учнів (*сюди належать навчальні завдання різних видів, зразки виконання завдань, пам'ятки, алгоритми, зразки міркувань, таблиці, поліграфічні виділення*);
- ілюстративний матеріал, мета якого полягає в унаочненні мислення, посиленні пізнавального, естетичного, емоційного та інших аспектів навчального матеріалу;
- апарат орієнтування, провідне завдання якого: забезпечення цілеспрямованого орієнтування школяра у змісті й структурі підручника, створення умов для самостійної роботи з ним (*передмова, зміст, рубрикація, сигнали-символи, список літератури, покажчики, колонтикул*) [1; 2].

Кожен із цих компонентів навчальної книги перебуває у тісному зв'язку з іншими. Працюючи над ними системно, можна досягти значних результатів у формуванні в учнів початкової школи уміння працювати з текстом (*визначати головну думку, складати план, переказувати, ставити запитання*), з позатекстовими компонентами (*із запитаннями, завданнями, ілюстративним матеріалом, таблицями тощо*), уміння користуватись апаратом орієнтування (*орієнтуватися у структурі підручника, у кольорових та шрифтових виділеннях, сигналах-символах*), тобто комплексного вміння працювати з підручником [9].

Щоб забезпечити формування в учнів цього вміння, а на його основі та вміння вчитися самостійно, в навчальному процесі початкової школи варто використовувати інтерактивні методи роботи з підручником. Опишемо методику їхнього застосування на уроках літературного читання [6; 7].

3-й КЛАС

★ «Діалог» як інтерактивний метод роботи з навчальними текстами підручника

Сутність методу: є різновидом роботи в малих групах. Його використання сприяє розв'язанню завдання, що потребує спільної діяльності членів груп.

Тема. Чарівні казки. «Кирило Кожум'яка». Прислів'я

Опис. Організувати роботу можна таким чином.

1. Об'єднайте учнів у 5–6 робочих груп.
2. Із учнів з високим потенціалом навчальних досягнень створіть групу експертів.
3. Повідомте завдання, спільні для всіх груп.
 - Прочитати казку і поділити її на частини.
 - Придумати назву кожній з них.
4. Групи мають 5 хвилин на роздуми, вони обирають доповідача.
5. Експерти також виконують подане завдання, стежать за роботою груп та за часом. Думки доречно записувати на аркуші паперу.
6. Після підготовки доповідач кожної групи висловлюється, а експерти фіксують спільні думки та узагальнюють відповіді.
7. Кінцеві варіанти пунктів плану групи обговорюють та доповнюють.

★ «Ажурна пилка» як інтерактивний метод роботи з навчальними текстами підручника

Сутність методу: допомагає опрацювати великі за обсягом навчальні тексти за малий проміжок

часу, узагальнюючи та коригуючи отриману інформацію.

Тема. Олесь Донченко «Лісовою стежкою»

Опис. Організувати роботу можна так.

1. Заздалегідь підготуйте кольорові позначки для учнів. Роздайте їх, наголосивши, що кожен з них входить до двох груп — «домашньої» та «експертної».
2. Учасники «домашніх» груп — це учні, позначки яких різняться за кольором.
3. «Експертні» групи — це учасники, позначки яких однакові за кольором (*ці діти є «експертами» у певному питанні*).
4. У «домашню» групу має входити від 3 до 6 осіб. Таких груп має бути 3, кожна з яких опрацьовує свою частину оповідання, придумуючи для неї заголовки. Учні мають бути поінформовані про те, хто ще належить до їхньої «домашньої» групи.
5. Після того, як «домашня» група завершила роботу, запропонуйте її учням розійтися по «експертних» («кольорових») групах, де кожен розповідатиме свою частину казки та аналізуватиме її, а також називатиме свій заголовок для складання загального плану оповідання, виступаючи «експертом» з цієї частини. Кількість учасників «експертних» груп — 3, а кількість груп залежить від кількості учнів у класі.
6. Кожна «експертна» група повинна вислухати представників «домашніх» груп і проаналізувати весь матеріал за визначений час.
7. Після завершення роботи учні повертаються у свою «домашню» групу, діляться отриманою інформацією з іншими. Узагальнюють зміст оповідання та його головну мету.

★ «Акваріум» як інтерактивний метод роботи з апаратом організації засвоєння

Сутність методу: його варто використовувати під час роботи з навчальними завданнями і вправами. Він передбачає активне спілкування, дискусію учнів між собою та доведення ними своїх поглядів. Цей метод можна застосовувати за наявності в молодших школярів умінь групової роботи.

Тема. Казка «Кривенька качечка»

Опис. Організуйте роботу таким чином.

1. Запропонуйте учням об'єднатися у групи по 4–6 осіб. Група, яка перебуває у центрі класу, — діюча, решта груп — слухачі.

2. Сформулюйте завдання дієвій групі: обговоріть питання 1 на с. 53 протягом 3 хвилин та підсумуйте сказане.
 - Розкажіть, з чого дивувалися дід з бабою.
 - Чи погоджуєтеся ви з думкою групи?
 - Чи була вона достатньо доведена?
3. Запропоную іншій групі зайняти місце дієвої.
4. Опрацюйте питання 2–7.

★ «Мікрофон» як інтерактивний метод роботи з апаратом організації засвоєння

Сутність методу: дає можливість кожному учневі по черзі у швидкому темпі відповісти на запитання, уміщене у підручнику.

Тема. Галина Кирпа «Чого я другу не сказав?». Картина Марфи Тимченко

Опис. Організуйте роботу таким чином.

1. Дайте учням завдання відповісти на запитання, уміщені на с. 186 підручника.

Запитання

— Про що хотів розповісти хлопчик своєму другові?

— Де він мав намір шукати казки?

— Які рядки твору підтверджують, що вони обидва — великі фантазери?

2. Запропонуйте класу якийсь предмет (ручку, олівець або ж модель мікрофона) як мікрофон. Учні повинні відповідати, передаючи його із рук в руки. Висловлюватись можна тільки тоді, коли школяр тримає мікрофон у руках. Говорити потрібно чітко і лаконічно.
3. Відповіді дітей не оцінюйте і не коментуйте.

★ «Синтез думок» як інтерактивний метод роботи з ілюстративним матеріалом

Сутність методу: є одним із різновидів методу «Робота в малих групах». Він передбачає наявність єдиного для всіх учнів варіанту розв'язання питання.

Тема. Микола Сингаївський «Осіньна гра»

Опис. Такий метод можна використати під час підготовки до опрацювання оповідання «Осіньна гра». Організувати роботу можна так.

1. Об'єднайте учнів у 5–6 робочих груп.
2. Із учнів з високим потенціалом навчальних досягнень створіть групу експертів.
3. Повідомте завдання, спільне для всіх груп.

Завдання

— Розгляньте ілюстрацію на с. 10.

— Поміркуйте, хто і як грається в «осінню гру».

4. Групи отримують 5 хвилин для роздумів. Потім перша група записує на аркуші паперу свої відповіді та передає його наступній групі, яка доповнює й удосконалює варіанти. Цей аркуш передають усім групам по черзі.
5. Експерти також виконують подане завдання, стежать за роботою груп та за часом.
6. Після того, як аркуш «доповнили» всі групи, його отримує група експертів, звіряє написане зі своїм варіантом, робить загальний звіт, який активно обговорюється класом.

★ «Симуляція» як інтерактивний метод роботи з ілюстративним матеріалом

Сутність методу: ілюстрації часто відображають певну ситуацію з тексту або явища дійсності. Використовуючи метод «Симуляція», можна розвинути в учнів уяву, критичне мислення та сформулювати вміння розв'язувати проблеми (*симуляція — це створена на уроці ситуація, під час якої учні копіюють відомі їм процеси*).

Тема. Олександр Олесь «Бабусина пригода» (продовження)

Опис. У 3-му класі доречним буде спрощений варіант симуляції п'єси «Бабусина пригода». Організуйте роботу так.

1. Попросіть учнів розглянути подані в підручнику ілюстрації до казки, не читаючи її (*дещо діти пригадають з попереднього уроку*). Таким чином сценарій симуляції вже продемонстрований у вигляді малюнків (*так званий «наочний план»*).
3. Запропонуйте кільком учням симулювати ситуацію за ілюстраціями, самим визначивши, які слова повинен говорити кожен герой. Дайте хвилину для роздумів.
4. Заздалегідь продумайте запитання для підбиття підсумків.
 - З чого ви дізналися про перебіг подій?
 - Чи допомагають ілюстрації визначити характери героїв?
 - Чи така сама у нас п'єса, як в Олександра Олесья? Чому?

★ «Карусель» як інтерактивний метод роботи з апаратом орієнтування

Сутність методу: дає змогу зібрати інформацію про апарат орієнтування, перевірити вміння орієнтуватися в підручнику, одночасно залучивши всіх учнів класу до роботи.

Тема. Ознайомлення з підручником

Опис. Організуйте роботу таким чином.

1. Запропонуйте учням розглянути уважно підручник протягом 2–3 хвилин.
2. Розставте стільці у два кола.
3. Учнів, які сидять у внутрішньому колі, розташуйте спиною до центру, а у зовнішньому — обличчям. Кожен учасник має сидіти навпроти іншого.
4. Внутрішнє коло — нерухоме, а зовнішнє — рухливе. За сигналом учителя всі учні пересядають на один стілець праворуч і таким чином опиняються перед іншим партнером. Вони обговорюють один з одним подані запитання. Таким чином карусель «крутиться».
5. Завдання для учнів.
 - Розгляньте титульну сторінку. Які відомості є там?
 - Де видано підручник? Хто його автор?
 - Ким намальовані ілюстрації?
 - Що зображено на форзацах? Які мандрівки Читай-містом чекають на вас?
 - Розгляньте умовні позначення. На що вони вказують?
 - Навіщо у підручнику зміст? Що там розміщено?
6. Відповіді на обговорювані питання учні записують у записники.
7. Наприкінці один із учасників зачитує записані ним відповіді, решту учнів доповнюють його.

★ «Мозковий штурм» як інтерактивний метод роботи з апаратом орієнтування

Сутність методу: стимулює уяву та мислення дітей; формує в молодших школярів уміння користуватися апаратом орієнтування.

Тема. Вступ до теми «З чистого джерела народної творчості»

Опис. Запропонуйте учням завдання.

— Прочитайте мовчки на с. 46 слова, виділені блакитним шрифтом-курсивом. Чому виділені саме ці слова?

— На що вказує блакитний колір?

— Прочитайте записане словосполучення. (*Усна народна творчість.*)

— Під стрілочками, що виходять від напису, запишіть, що належить до усної народної творчості. (*Усі пропозиції послідовно записують на дошці, а коли їх буде достатньо, кожну із них обговорюють та вилучають неправильні.*)

— Чому ви вважаєте, що такі твори належать до усної народної творчості?

4-й КЛАС

★ «Імітація» як інтерактивний метод роботи з навчальними текстами підручника

Сутність методу: розвиває уяву учнів; навчає їх мислити, відтворювати явища чи предмети навколишньої дійсності або відображені в навчальному тексті підручника.

Тема. Іван Франко «Дивувалась зима...», «Дрімають села...»

Опис. Організуйте роботу таким чином.

1. Запропонуйте учням прочитати вірш «Дивувалась зима».
2. Визначте для них завдання: відобразіть словами, мімікою та жестами, як поведилася зима у вірші Івана Франка.
3. Заздалегідь продумайте запитання для підбиття підсумків.

Запитання

— Чому ви вирішили сказати і показати саме так?

— Чи використовували ви спеціальну інтонацію? З якою метою?

— Який настрій зими варто передати?

— Про що цей вірш?

— Як у реальному житті проявляється така прогулянка зими?

★ «Метод ПРЕС» як інтерактивний метод роботи з навчальними текстами підручника

Сутність методу: статті підручника стимулюють учнів висловлювати позицію, аргументувати її, переконувати інших, а метод «ПРЕС» дає можливість це зробити у заздалегідь встановленій та конкретній формі.

Тема. Народні усмішки «Швачка», «Син та мати» (*записав Борис Грінченко*)

Опис. Організуйте роботу під час вивчення народних усмішок таким чином.

1. Роздайте учням пам'ятки, у яких зазначено чотири етапи методу «ПРЕС» («Я вважаю, що...», «... тому, що...», «...», *наприклад...*», «... таким чином, ...»).
2. Доступно поясність механізм етапів методу «ПРЕС», наведіть приклади.
3. Запропонуйте учням завдання.

— Прочитати народну усмішку «Син та мати», записану Борисом Грінченком. Поміркувати над тим, що в ній висміюється.

4. Попросіть ще раз прочитати поезію.
5. Обговоріть, які риси характеру, притаманні сину, учням наслідувати не варто.

★ «Ротаційні трійки» як інтерактивний метод роботи з апаратом організації засвоєння

Сутність методу: дає змогу, залучаючи всіх учнів класу до роботи в різних комбінаціях, глибше усвідомити завдання, проаналізувати його та виконати.

Тема. Хліб і золото (*народна легенда*)

Опис. Організуйте роботу таким чином.

- Об'єднайте учнів у трійки. Розмістіть трійки так, щоб кожна з них бачила трійку праворуч і трійку ліворуч. Разом усі трійки повинні утворювати коло.
- Сформулюйте однакоє для всіх завдання, подане в підручнику на с. 15.
 - Коли і де відбувалася подія, про яку народ склав легенду?
 - Поясніть значення слів короля Данила: «Хліб — усьому голова».
- Кожен у трійці повинен коротко відповісти на поставлене запитання.
- Після того попросіть учасників розрахуватися від 0 до 2. Учні з номером 1 переходять до наступної трійки за годинниковою стрілкою, а учні з номером 2 переходять через дві трійки проти годинникової стрілки. Учні з номером 0 залишаються на місці та є постійними членами трійки. Так утворюються оновлені трійки.
- Змінійте трійки стільки разів, скільки питань є в підручнику.

Запитання

- Чому загинув майстер?
- Як би ви визначили головну думку легенди?

★ «Карусель» як інтерактивний метод роботи з апаратом організації засвоєння

Сутність методу: дає змогу одночасно залучити всіх дітей до активної співпраці з різними партнерами і досягти оптимального результату під час виконання навчальних завдань і вправ.

Тема. Марія Пригара «Козак Голота»

Опис. Організувати роботу можна таким чином.

- Запропонуйте учням прочитати твір «Козак Голота» (*спочатку частину читає вчитель, далі — учні*).
- Дайте їм 2–3 хвилини для того, аби вони обміркували прочитане.
- Розставте стільці у два кола.
- Учні, які сидять у внутрішньому колі, спиною розташовані до центру, а в зовнішньому — обличчям. Один учасник сидить навпроти іншого.

- Внутрішнє коло — нерухоме, а зовнішнє — рухливе. За сигналом усі учасники пересуваються на один стілець праворуч і таким чином опиняються перед іншим партнером.
- Завдання для учнів подані на с. 50 підручника.
 - Чим тебе вразила розповідь? Що було незрозумілим?
 - Де відбувалася описана подія? У які часи?
 - Як описано козака Голоту? Яким ти його уявляєш?
 - Чому він опинився в дунайських степах?
 - Яка на нього чатувала небезпека?
 - Який момент в оповіданні найбільш напружений?
 - Розглянь ілюстрації до твору відомого українського художника Георгія Якутовича на с. 45, 47, 48. А якими ти уявляєш героїв оповідання? Розкажи.
 - Поміркуйте разом! Які якості характеру козака виявилися в поєдинку з Гасанбеєм? Що ще ви знаєте про ті часи?
- Відповіді учні записують у записнички.
- Наприкінці учасники зачитують відповіді, пояснюють їх, доповнюючи одне одного.

★ «Діалог» як інтерактивний метод роботи з ілюстративним матеріалом

Сутність методу: є різновидом роботи в малих групах. Він забезпечує пошук групами розв'язання проблеми під час роботи з ілюстраціями.

Тема. Василь Сухомлинський «Восени пахне яблуками»

Опис. Організуйте роботу таким чином.

- Об'єднайте учнів у 5–6 робочих груп.
- Із учнів з високим потенціалом навчальних досягнень створіть групу експертів.
- Повідомте завдання, спільне для всіх груп.
 - Уважно розгляньте ілюстрацію в підручнику до оповідання Василя Сухомлинського «Восени пахне яблуками». Це — картина відомої української художниці Катерини Білокур.
 - Поміркуйте, дивлячись на картину, чому «восени пахне яблуками».
 - Про що може бути це оповідання?
- Групи отримують 5 хвилин для роздумів, обирають доповідача.
- Експерти також виконують подане завдання, стежать за роботою груп та за часом. Думки доречно записувати на аркуші паперу.

6. Після підготовки доповідач кожної групи висловлюється, а експерти фіксують спільні думки та узагальнюють відповіді.
7. Кінцеві варіанти розповідей групи обговорюють і доповнюють.

★ «Мозковий штурм» як інтерактивний метод роботи з ілюстративним матеріалом

Сутність методу: використовують для вироблення кількох розв'язань певної проблеми або зібрання великої кількості ідей від усіх учнів протягом обмеженого часу.

Ілюстрація також може відображати конкретну проблему, а обговорити кілька варіантів її розв'язання, проявляючи творчість та ініціативу, допоможе цей метод.

Тема. Грицько Бойко «Консультант»

Опис. Організуйте роботу під час підготовки до сприймання вірша таким чином.

1. Сформулюйте перед учнями завдання:
 - Розглянь уважно ілюстрацію до вірша Грицька Бойка «Консультант».
 - Поміркуй, зважаючи на ілюстрацію, хто такий «консультант» у цьому творі.
2. Запропонуйте учням 1 хвилину для роздумів.
3. Запишіть усі пропозиції на дошці у порядку їхнього виголошення без зауважень та коментарів.
4. Коли кількість ідей буде достатньою для роботи, обговоріть і оцініть кожну з поданих ідей. Яке з припущень більшість дітей вважають правильним? Чому?

★ «Два — чотири — всі разом» як інтерактивний метод роботи з апаратом орієнтування

Сутність методу: сприяє активізації спілкування у групі, формуванню в учнів умінь висловлювати свою думку. Його варто використовувати для формування вмінь працювати з апаратом орієнтування, розвиваючи при цьому навички спілкування в групі та формуючи вміння дискутувати.

Тема. Ознайомлення з підручником

Опис. Організуйте роботу таким чином.

1. Запропонуйте учням мовчки прочитати звертання автора до них на с. 3 та розповісти про те, як автор радить користуватися підручником.
2. Попросіть відповісти на такі запитання.
 - Розглянь уважно обкладинку. Що на ній написано? Що зображено?
 - Що вміщено на форзацах?
 - Яку інформацію можна дізнатися зі *Змісту підручника*? Знайди і проглянь *Зміст*

книги. Відшукай найбільшу тему. Яка тема найменша?

Знайди *умовні позначення.* Чи всі тобі зрозумілі?

2. Дайте дітям 2–3 хвилини для роздумів, об'єднавши їх у пари. Кожна пара має дійти спільного рішення.
3. Об'єднайте учнів у четвірки і запропонуйте обговорити рішення знову. Попередьте про необхідність єдиного варіанту рішень.
4. Колективне обговорення питань.

Результати експериментального навчання свідчать про те, що використання інтерактивних методів роботи з підручником у початковій школі допомагає посилити інформативність уроку, сформуванню в молодших школярів інтерес до навчальної книги, підвищити рівень опанування вміння працювати з підручником як важливої складової ключової компетенції «навчання впродовж життя» [9].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Зуев Д. Д.* Школьный учебник : монография / Д. Д. Зуев.— М. : Педагогика, 1983.— 240 с.
2. *Кодлюк Я. П.* Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті : підручник для магістрантів та студентів педагогічних факультетів / Я. П. Кодлюк.— К. : Наш час, 2006.— 368 с.
3. *Концептуальні засади реформування середньої школи «Нова українська школа»* [Електронний ресурс].— 2016.— Режим доступу : <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczziya.pdf>.
4. *Пометун О. І.* Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко; за ред. О. І. Пометун.— К. : А. С. К., 2004.— 192 с.
5. *Пометун О.* Інтерактивні методики та система навчання / О. Пометун.— К. : Шкільний світ, 2007.— 112 с.
6. *Савченко О. Я.* Літературне читання. 3 клас : підруч. для загальноосвіт. навч. закл. / О. Я. Савченко.— К. : Освіта, 2013.— 192 с.
7. *Савченко О. Я.* Літературне читання : підруч. для 4 кл. / О. Я. Савченко.— К. : Освіта, 2015.— 193 с.
8. *Шишак А. М.* Інтерактивні методи роботи з підручником у початковій школі / А. М. Шишак // Сучасна початкова освіта в поглядах молодих науковців : матеріали II туру Всеукр. конк. студ. наукових робіт зі спеціальності «Початкова освіта».— 2019.— Вип. 8.— С. 138–144.
9. *Янченко О. Я.* Формування у молодших школярів уміння працювати з підручником : дис... канд. пед. наук : 13.00.09 / Янченко О. Я.— К., 2006.— 229 с.